

BEZORGEN

Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
DEN HAAG

Lange Voorhout 8
Postbus 20015
2500 EA Den Haag
T 070-342 43 44
E voorlichting@rekenkamer.nl
W www.rekenkamer.nl

DATUM 10 november 2014
BETREFT Aandachtspunten bij de begroting 2015 van de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking

Geachte mevrouw Van Miltenburg,

Met deze brief ontvangt u enkele aandachtspunten van de Algemene Rekenkamer bij de begroting 2015 van de minister voor Buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking (BHOS).¹ Voor de Tweede Kamer is het namelijk van belang inzicht te hebben hoe de minister in de begroting informeert over bezuinigingen of intensiveringen en de bijbehorende maatregel(en) en effecten. Goede verantwoording begint immers bij een goede begroting.

In deze brief beschrijven we eerst de begroting, waarna we enkele aandachtspunten geven. Daarbij brengen we voor deze begroting relevant onderzoek van de Algemene Rekenkamer onder uw aandacht.

De begroting van BHOS voor 2015 is € 2.475 miljoen. Hiervan is € 2.213 miljoen (89%)² 'officiële ontwikkelingssamenwerking', oftewel *Official Development Assistance* (ODA). We spreken over ODA als het gaat om de bijdragen van de overheid aan ontwikkelingslanden voor economische ontwikkeling en armoedebestrijding. Als die bijdragen vallen onder de ODA-criteria van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) worden ze

¹ Wij baseren ons op de begroting zoals deze op Prinsjesdag aan de Tweede Kamer is aangeboden (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 34000 XVII, nr. 2) en de Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS)-nota 2015 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 34001, nr 1)

² Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS)-nota 2015 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 34001, nr 1)

beschouwd als ODA. De totale ODA-begroting is een optelsom van uitgaven van verschillende ministeries die aan de criteria van de OESO voldoen. Het merendeel van de Nederlandse ODA loopt via de begroting van BHOS. In 2015 wordt naar verwachting 60% van de totale Nederlandse ODA uitgegeven onder directe verantwoordelijkheid van de minister voor BHOS.

De meeste beleidsartikelen op de begroting van BHOS bevatten een ODA en een non-ODA deel. De non-ODA op de begroting van BHOS (€ 262 miljoen, oftewel 11%) wordt onder meer besteed aan buitenlandse handel en het *Dutch Good Growth Fund* (DGGF). Pas achteraf kan worden vastgesteld of deze uitgaven toch ook voldoen aan de ODA-criteria. Hierdoor kan de gerealiseerde ODA uiteindelijk hoger uitvallen.

De ontvangsten op de begroting van BHOS (€87 miljoen) bestaan onder meer uit restituties op ontwikkelingssamenwerkingsprogramma's die een lagere realisatie kennen dan oorspronkelijk voorzien en ontvangsten met betrekking tot aflossingen op leningen.

In onderstaand overzicht hebben we de afzonderlijke artikelen van de begroting 2015 van BHOS afgezet tegen de thema's die in deze brief aan de orde komen. De bedragen die in de begroting worden genoemd bij de vier speerpunten (voedselzekerheid, SRGR, veiligheid en rechtsorde, en water) geven géén volledig beeld van de totale uitgaven aan de speerpunten. Dit komt omdat ook via andere sub-artikelen wordt bijgedragen aan de speerpunten. De werkelijke uitgaven aan de speerpunten kunnen daarom hoger liggen.

Uitgaven			
Beleidsartikelen begroting 2015		Begrote bedragen x C 1000	Komt aan bod in
1	Duurzame handel en investeringen		514.497 §5 en §7
2	Duurzame ontwikkeling, voedselzekerheid en water		564.053 §1 en §3
3	Sociale vooruitgang		943.934 §1 en §3
4	Vrede en veiligheid voor ontwikkeling		394.571 §1, §3 en §5
5	Versterkte kaders voor ontwikkeling		58.110 §3
Totaal			2.475.165

Bij de begroting 2015 van BHOS vragen we aandacht voor de volgende onderwerpen:

1. Overzicht belangrijkste verschuivingen begroting BHOS;

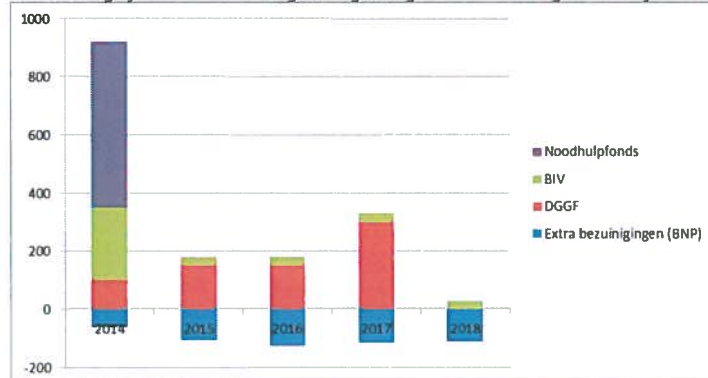
2. ODA-budget stijgt niet door aanpassing Bruto Nationaal Product (BNP);³
3. Extra bezuinigingen op begroting BHOS;
4. Noodhulpfonds;
5. DGGF;
6. Budget Internationale Veiligheid (BIV) na een jaar niet langer op begroting BHOS;
7. Ministerie werkt aan standaardisering werkwijzen;
8. Open data: minister voor BHOS loopt voorop binnen de Rijksoverheid;
9. Opvolging aanbevelingen Algemene Rekenkamer.

3/12

1 Overzicht belangrijkste verschuivingen begroting BHOS

In onderstaande tabel worden de belangrijkste verschuivingen weergegeven op de begroting van BHOS. Onder de nullijn staan de bezuinigingen en boven de nullijn de nieuwe fondsen en budgetten. De genoemde verschuivingen worden in onderstaande paragrafen verder besproken.

Figuur 2. Overzicht belangrijkste verschuivingen begroting BHOS.⁴ Bedragen in miljoenen.⁵

De bezuinigingen die betrekking hebben op het totale ODA-budget zijn niet meegenomen in bovenstaand figuur. Deze bezuinigen raken alle ministeries die ODA-uitgaven hebben. In 2015 gaat het om de bezuinigingen van kabinet

³ De term BNP is officieel vervangen door Bruto Nationaal Inkomen (BNI). Omdat in de begroting BHOS 2015 en de HGIS-nota 2015 nog wordt gesproken over BNP, handhaven wij ook deze term. De onderliggende berekening is wel actueel.

⁴ In dit overzicht worden de belangrijkste verschuivingen getoond. De begroting van BHOS kent daarnaast nog meerdere (kleinere) af- en bijschrijvingen die hier niet zijn meegenomen. Dit zijn onder meer de ontvangsten en aflossingen en kasschuiven (zie paragraaf 5 DGGF). Zie voor een volledig overzicht blz. 35 van de HGIS-nota 2015.

Rutte/Verhagen (€ 670 miljoen) en kabinet Rutte/Asscher (€ 750 miljoen) en de gevolgen van het niet toekennen aan het ODA-budget van de extra middelen die naar aanleiding van de herberekening van het BNP vrij zouden moeten komen (zie volgende paragraaf).

2 ODA-budget stijgt niet door aanpassing BNP

De OESO-donorlanden hebben afgesproken 0,7% van hun BNP te besteden aan ODA. Dit is een inspanningsverplichting. Nederland heeft, als een van de weinige OESO-donorlanden, jarenlang aan deze norm voldaan. In onze rapportage Monitoring beleid voor ontwikkelingssamenwerking concluderen wij dat door de bezuinigingen van de kabinetten Rutte/Verhagen en Rutte/Asscher de 0,7% norm is losgelaten.⁶ Het ODA-budget is weliswaar nog steeds gebaseerd op de 0,7% norm maar van dit bedrag worden nu de bezuinigingen van de kabinetten Rutte/Verhagen en Rutte/Asscher afgetrokken. Hierdoor is Nederland in 2013 voor het eerst onder de 0,7% norm uitgekomen, namelijk op 0,67%.

Vanaf 2014 wordt het BNP anders berekend omdat er nieuwe internationale afspraken zijn gemaakt voor het samenstellen van de economische cijfers. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) stijgt het BNP mede hierdoor vanaf 2014 tussen de € 20 en € 50 miljard per jaar.⁷ Het BNP stijgt in 2015 naar verwachting naar € 670 miljard.⁸ Dit zou betekenen dat het ODA-budget ook stijgt omdat de hoogte van de ODA is gekoppeld aan het BNP. Vanaf 2014 zou in dat geval ongeveer € 240 miljoen extra beschikbaar moeten komen voor ODA.⁹

Volgens de HGIS-nota 2015 heeft het kabinet besloten dat de extra middelen die vanwege de koppeling vrij zouden moeten komen, niet worden gebruikt om het ODA-budget te verhogen.¹⁰ Hierdoor daalt het ODA-percentages vanaf 2015 naar minder dan 0,6% van het BNP. De netto ODA (de verwachte ODA-uitgaven) wordt nu als volgt vastgesteld:

⁶ Algemene Rekenkamer (2013). *Monitoring beleid voor ontwikkelingssamenwerking. Stand van zaken 2012*. 13 november 2013. Den Haag: Algemene Rekenkamer.

⁷ <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/6DB3B2F2-F6B2-4545-A301-99BDA89C9EF8/0/20140625revisiemededeling1.pdf>

⁸ Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS)-nota 2015 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 34001, nr 1

⁹ Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS)-nota 2015 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 34001, nr 1

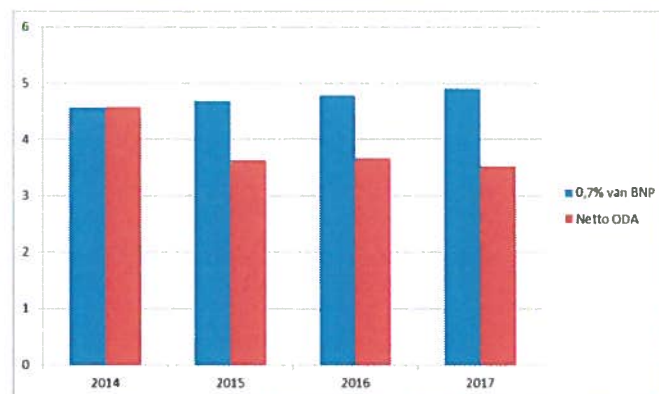
¹⁰ Zie: Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS)-nota 2015 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 34001, nr 1

- 0,7% van het BNP;
- min de bezuinigingen van de kabinetten Rutte/Verhagen en Rutte/Asscher;
- min het bedrag dat door de herberekening van het BNP extra vrijkomt voor het ODA-budget.

In figuur 3 is het verschil te zien tussen de verwachte ODA gebaseerd op de 0,7%-norm en de verwachte netto ODA.

Figuur 3. Verschil tussen 0,7% van het BNP en de totale geraamde Nederlandse netto ODA-uitgaven 2014-2017. Bedragen in miljarden euro.

Opvallend is dat de totale verwachte Nederlandse netto ODA in 2014 ongeveer net zo hoog is als 0,7% van het BNP. Dit komt onder meer doordat aan het verwachte netto ODA-budget 2014 twee grote budgetten zijn toegevoegd:

- het nieuwe meerjarige Noodhulpfonds dat in zijn geheel op de begroting 2014 van BHOS staat (€ 570 miljoen);
- de eenmalige verhoging voor de kosten van de eerstejaars asielopvang op de begroting 2014 van het Ministerie van Veiligheid & Justitie (€ 375 miljoen).¹¹

3 Extra bezuinigingen op begroting BHOS

In 2015 wordt er € 105 miljoen extra bezuinigd op de begroting van BHOS. Dit is een structurele bezuiniging die voor de jaren 2014 tot en met 2019 in totaal € 610 miljoen bedraagt (zie figuur 4).¹² Deze bezuinigingen zijn een gevolg van het BNP dat al enkele

¹¹ Het kabinet heeft € 375 miljoen extra vrijgemaakt voor de eerstejaars asielopvang. Het ODA-budget is daarom in 2014 eenmalig met € 375 miljoen verhoogd. De kosten voor de eerstejaars asielopvang vallen volledig onder ODA.

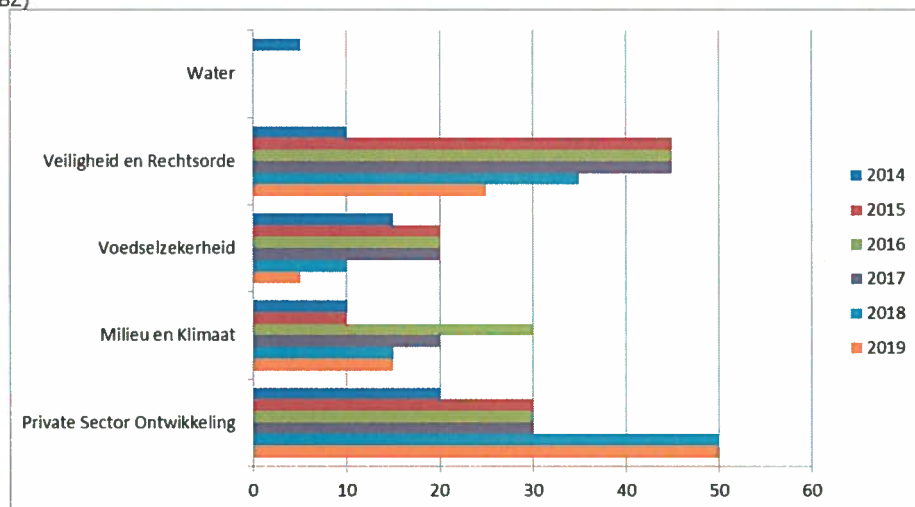
¹² Deze bezuinigingen zijn al verwerkt in de begroting 2015 van BHOS.

jaren minder snel groeit dan verwacht. Ook voor de komende jaren is de verwachte groei naar beneden bijgesteld.¹³ Aangezien het ODA-budget wordt gebaseerd op het BNP, is ook het ODA-budget voor deze jaren verlaagd.

Het gevolg hiervan is dat de minister voor BHOS de komende jaren extra moet bezuinigen op de begrote uitgaven. Deze bezuinigingen raken verschillende beleidsartikelen, waaronder de speerpunten veiligheid en rechtsorde en voedselzekerheid. Tot en met 2019 wordt op deze speerpunten respectievelijk € 205 miljoen en € 90 miljoen bezuinigd. Het speerpunt water krijgt alleen in 2014 te maken met een bezuiniging van € 5 miljoen en op het speerpunt SRGR wordt niet bezuinigd. Opvallend zijn de bezuinigingen op private sector ontwikkeling. Tot en met 2019 wordt € 210 miljoen bezuinigd op dit beleidsartikel. Dit is opvallend omdat de minister voor BHOS succes voor Nederlandse bedrijven in het buitenland tot een van de drie belangrijkste ambities van haar agenda heeft gemaakt.¹⁴ In onderstaand figuur staan alle extra bezuinigingen op de begroting van BHOS. Deze informatie is niet direct te herleiden uit de begroting.

Figuur 4. Overzicht extra bezuinigingen begroting BHOS 2014-2019. Bedragen in miljoenen euro (bron: Ministerie van BZ)

¹³ De begroting van BHOS bevat een negatief bedrag (artikel 5.2) om BNP-bijstellingen gedurende het jaar op te vangen.

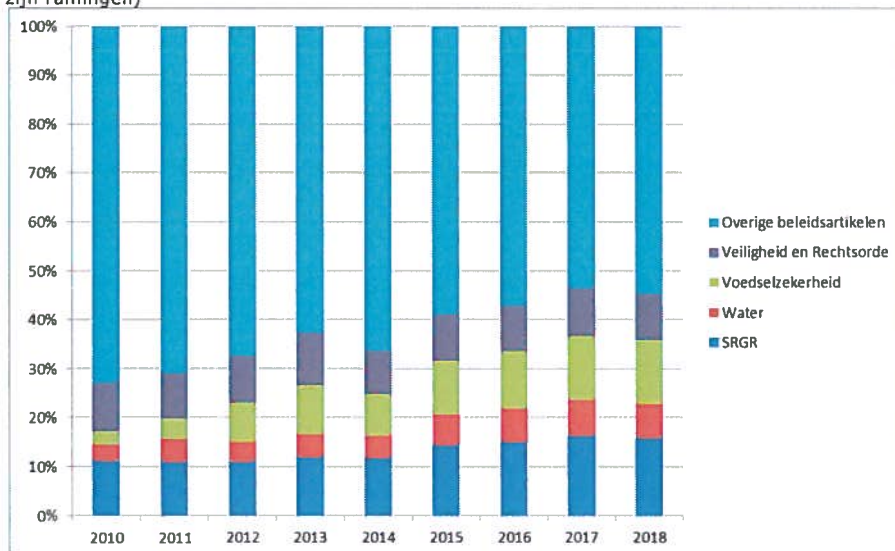
¹⁴ Ministerie van BZ (2013). *Wat de wereld verdient: een nieuwe agenda voor hulp, handel en investeringen*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, 32 625, nr. 1. Den Haag: Sdu.

Aandeel speerpunten blijft toenemen ondanks bezuinigingen

Het kabinet Rutte/Verhagen heeft meer focus en samenhang in de Nederlandse ontwikkelings samenwerking aangekondigd. Dit beleid is voortgezet door het huidige kabinet. De focus op de vier speerpunten wordt, ondanks de bezuinigingen, verder zichtbaar in de cijfers.¹⁵ In 2010 was het aandeel van de uitgaven aan de vier speerpunten ten opzichte van de totale ODA-uitgaven van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) 27%.¹⁶ Sindsdien is dit percentage aan het stijgen. De verwachting is dat dit aandeel in 2015 uit zal komen op 41% ten opzichte van de totale verwachte ODA-uitgaven van de minister voor BHOS en de minister van BZ.

Figuur 5: ontwikkeling speerpunten 2010-2018 t.o.v. totale ODA BZ/BHOS, procentuele aantallen (2014-2018 zijn ramingen)¹⁷

4 Noodhulpfonds

De minister voor BHOS ontvangt eenmalig € 570 miljoen voor een Noodhulpfonds. Volgens de minister voor BHOS is door de opeenstapeling van grote crises, zoals Irak, Syrië, Zuid-Sudan en de uitbraak van ebola in West-Afrika, extra geld nodig

¹⁵ Volgens de minister voor BHOS raken de bezuinigingen ook de speerpunten behalve SRGR (Wat de wereld verdient, blz. 6)

¹⁶ Als het aandeel van de speerpunten wordt berekend t.o.v. de totale Nederlandse ODA-uitgaven dan komen de percentages voor 2010 en 2015 op: 21% en 31%.

¹⁷ De daling van het aandeel van de speerpunten in 2014 wordt veroorzaakt door het meerjarige Noodhulpfonds dat in zijn geheel op de BHOS-begroting van 2014 staat en valt onder de categorie 'overige beleidsartikelen' (zie figuur 4).

voor noodhulp, regionale opvang van vluchtelingen en preventie. Het Noodhulpfonds komt bovenop de bestaande begroting voor humanitaire hulp.¹⁸

Tegelijkertijd met de beslissing om een Noodhulpfonds van € 570 miljoen op te richten, is besloten om vanaf 2014 de ramingen voor de Exportkredietverzekering en Investeringsgaranties (EKI)-schuldkwijtschelding¹⁹ structureel uit de ODA-begroting te halen. De € 570 miljoen is de som van de geraamde EKI-reserveringen voor de jaren 2014 tot en met 2017.

In onze rapportages Monitoring beleid voor ontwikkelingssamenwerking concluderen wij dat er door de jaren heen onregelmatig gebruik wordt gemaakt van EKI-schuldkijschelding. In 2013 en 2011 is er helemaal geen gebruik van gemaakt en in 2012 en 2010 respectievelijk voor ruim € 93 miljoen en € 350 miljoen. Als gedurende het jaar blijkt dat er geen aanspraak wordt gedaan op de EKI-reservering, kan deze reserve gebruikt worden voor andere ODA-activiteiten. Omdat de reservering vanaf 2014 structureel van de ODA-begroting verdwijnt is dat niet meer mogelijk. Als vanaf 2014 toch aanspraak wordt gemaakt op EKI-schuldkijschelding dan wordt dit achteraf aan de ODA-realisatie toegevoegd. Dit bedrag hoeft niet gecompenseerd te worden door bezuinigingen op andere ODA-uitgaven. Het gaat namelijk om een schuldkijschelding waarvan de uitgaven vaak al jaren eerder zijn gedaan.

Het is opvallend dat het Noodhulpfonds in zijn geheel op de begroting van 2014 van BHOS staat terwijl wordt verwacht dat in 2014 ongeveer € 100 miljoen zal worden uitgegeven. Het niet uitgegeven bedrag zal doorschuiven naar volgende jaren. In de begroting voor 2015 is er (nog) geen uitgavenbedrag voor het betreffende artikel opgenomen. Volgens de begroting verwacht de minister dat de uitgaven in 2015 € 170 miljoen zullen bedragen. In 2016 en 2017 verwacht de minister € 150 miljoen uit te geven.²⁰ De precieze bedragen zullen duidelijk worden in de najaarsnota 2014.

5 DGGF

Het DGGF is op 1 juli 2014 van start gegaan. Het fonds ondersteunt het Nederlandse Midden- en Kleinbedrijf (MKB) en ondernemers in de opkomende

¹⁸ Ministerie van Buitenlandse Zaken (2014). *Noodhulp: herziening Nederlandse humanitaire hulp en de inzet van het Relief fund*. Kamerbrief van de minister voor BHOS. 19 september 2014.

¹⁹ EKI-reserveringen zijn reserveringen voor het kwijtschelden van exportkredietsschulden van ontwikkelingslanden. De schulden ontstaan door investeringen of leveringen van Nederlandse bedrijven aan bedrijven in ontwikkelingslanden. De Nederlandse overheid staat hiervoor garant.

²⁰ Tweede Kamer, Begroting BHOS 2015, vergaderjaar 2014-2015, 34000 XVII, nr. 2

markten en ontwikkelingslanden met financiering voor ontwikkelingsrelevante lokale investeringen en export.²¹ Het DGGF kent een budget van € 700 miljoen dat is verdeeld over vier jaar.

In de begroting 2015 van BHOS is met deze vierjarige verdeling geschoven. In 2015 is het budget voor het DGGF met € 50 miljoen opgehoogd naar € 150 miljoen. Dit geld is afkomstig van het DGGF budget voor 2016 dat met € 50 miljoen is verlaagd. De verhoging in 2015 is dus geen extra geld. Het totale DGGF budget stijgt niet en blijft € 700 miljoen. Het budget is nu als volgt verdeeld: in 2014 €100 miljoen, in 2015 en 2016 jaarlijks €150 miljoen en in 2017 €300 miljoen. Het streven is om het DGGF volledig revolverend te laten zijn.²² De toekomst moet uitwijzen in hoeverre dit streven wordt behaald.

6 BIV na een jaar niet langer op begroting BHOS

Het BIV wordt met ingang van 2015 structureel overgeheveld naar de begroting van het Ministerie van Defensie. Het budget (€ 250 miljoen per jaar) heeft alleen in 2014 op de begroting van BHOS gestaan. Daarvoor stond dit bedrag op de begroting van het Ministerie van Defensie. In 2014 is het merendeel van het bedrag uitgegeven door het Ministerie van Defensie. Ondanks de 'terugheveling' blijft de interdepartementale besluitvorming in stand.²³ De begrotingen van BZ en BHOS ontvangen per 2015 van Defensie jaarlijks bij de Voorjaarsnota gezamenlijk in totaal € 60 miljoen voor veiligheidssectorhervormingen, vredes- en capaciteitsopbouw en beveiliging van hoog-risico posten.²⁴

7 Ministerie werkt aan standaardisering werkwijzen

De begroting van BHOS bevat een subsidieoverzicht van alle lopende subsidies per 1 juli 2014.²⁵ Dit overzicht bevat ruim vijftig subsidies zoals subsidies voor het bedrijfsleven (zoals 2g@there, Transitiefaciliteit en Package4Growth) subsidies voor de speerpunten (zoals Fonds Duurzaam Water en SRGR fonds), voor onderwijsprogramma's (NFP/NICHE) en NGO's (Medefinancieringsstelsel II). In 2015 vertegenwoordigen deze subsidies een waarde van € 861 miljoen. Alhoewel

²¹ <http://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/dutch-good-growth-fund-dggf>

²² Tweede Kamer der Staten Generaal (2013). *Begroting BHOS voor het jaar 2014*. Vergaderjaar 2013-2014. 33750 XVII, nr. 2. Den Haag.

²³ Tweede Kamer, Begroting Ministerie van Defensie 2015, vergaderjaar 2014-2015, 34000 X nr. 2, blz 9

²⁴ Tweede Kamer, Begroting BHOS 2015, vergaderjaar 2014-2015, 34000 XVII, nr. 2, blz 19

²⁵ Tweede Kamer, Begroting BHOS 2015, vergaderjaar 2014-2015, 34000 XVII, nr. 2, bijlage 3

het geld op de begroting van BHOS staat, wordt de uitvoering ervan vooral uitbesteed aan externe organisaties zoals PriceWaterhouseCoopers (PWC), Nuffic, Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) en de ontwikkelingsbank FMO.

10/12

In ons Verantwoordingsonderzoek (VO) 2013 hebben we onderzocht hoe het ministerie toezicht houdt op deze vier organisaties. De conclusie was dat het toezicht op de uitvoering en de aansturing van deze organisaties steeds anders is geregeld en dat het eenvoudiger en eenduidiger kan. Daarnaast kan het standaardiseren van werkwijzen bij de betrokken beleidsdirecties er toe leiden dat ze beter toegankelijk worden, makkelijker op te stellen en eenvoudiger over te dragen wanneer personeel van functie wisselt.²⁶ Het ministerie is momenteel aan het onderzoeken hoe vorm gegeven kan worden aan het standaardiseren van werkwijzen en te komen tot een centrale sturing van de uitvoering.

8 Open data: minister voor BHOS loopt voorop binnen de Rijksoverheid

Sinds 2012 publiceert het Ministerie van BZ (sinds 2013 BZ en BHOS) periodiek actuele gegevens over de ODA-uitgaven. Het ministerie loopt hiermee voorop binnen de Rijksoverheid. Met deze open data kunnen toepassingen of apps worden ontwikkeld zoals www.openaid.nl en de app van OneWorld. Hiermee kan iedereen zien hoeveel Nederland aan ODA besteedt, in welke landen en aan welke projecten.

In 2014 heeft de minister voor BHOS de begroting als open data gepubliceerd.²⁷ Op de begrotingswebsite van BHOS zijn de begrotingen en gerealiseerde uitgaven van 2013, 2014 en 2015 terug te vinden. Ook bevat de interactieve site een wereldkaart met een overzicht van landen waar de minister voor BHOS meer dan €1 miljoen aan besteedt.

9 Opvolging aanbevelingen Algemene Rekenkamer

We wijzen de Tweede Kamer op de stand van zaken met betrekking tot het opvolgen van de aanbevelingen uit onze onderzoeken. In de periode van januari 2012 tot en met juni 2014 zijn onze volgende onderzoeken gepubliceerd:

- Onderzoek Effectiviteit Rijksoverheid (OER), 2012 en 2013;
- Verantwoordingsonderzoek 2011, 2012 en 2013;

²⁶ <http://verantwoordingsonderzoek.rekenkamer.nl/2013/bhos/aansturing-kan-eenduidiger>

²⁷ http://public.tableausoftware.com/views/RijksbegrotingHoofdstukXVII/HoofdstukXVII?amp::showVizHome=no&:embed=y&:display_count=no

- Verantwoording hulp gelden Haïti, de cijfers 2011 en 2012;
- Monitoring beleid voor ontwikkelingssamenwerking, de cijfers 2011 en 2012;

11/12

Sinds 2013 vragen wij het ministerie om aan ons te rapporteren welke acties zij hebben ondernomen naar aanleiding van de OER-onderzoeken. Voor de minister voor BHOS betreft het voor de genoemde periode twee rapporten met daarin acht aanbevelingen. Op zeven van deze aanbevelingen heeft de minister voor BHOS actie ondernomen, op één aanbeveling niet maar hier was geen toezegging op gedaan. In de bijlage staat een uitgebreidere rapportage van de OER-resultaten voor de minister voor BHOS. Ook hebben wij in een bijlage per rapport de stand van zaken in kaart gebracht. Deze zijn ook digitaal te vinden op http://www.rekenkamer.nl/Publicaties/Opvolging_aanbevelingen.

De onderzoeken genoemd bij de drie laatste bullets zijn jaarlijks terugkerende publicaties waarin wij zelf onder meer de opvolging van de aanbevelingen volgen. Voor een overzicht verwijzen wij u naar deze publicaties.

10 Te verwachten onderzoeken

Met deze brief wijzen we op enkele komende onderzoeken van de Algemene Rekenkamer:

- *Monitoring beleid voor ontwikkelingssamenwerking, cijfers 2013.*
- *Verantwoording hulp gelden 2013 voor Haïti.*

Tot slot

Wij gaan graag met u in gesprek over de door ons geconstateerde aandachtspunten bij de begroting 2015.

Algemene Rekenkamer

drs. C.C.M. Vendrik,
wnd. president

drs. P.J. Rozendal,
wnd. secretaris

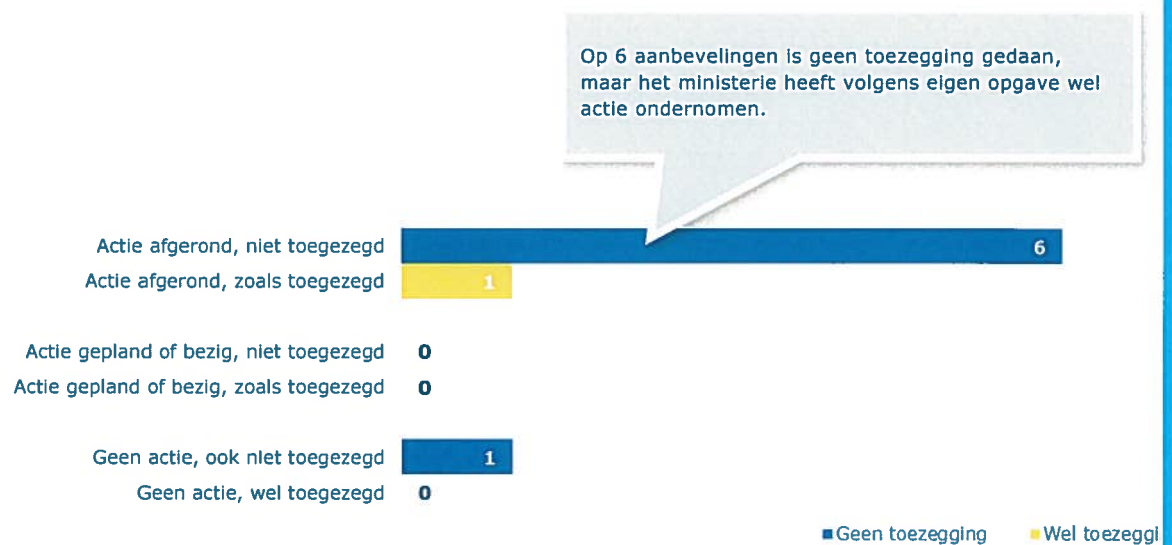

Bijlage:

12/12

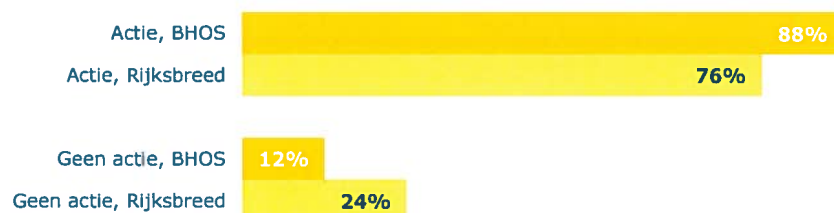
Hieronder staat de stand van zaken voor BHOS weergegeven wat betreft de opvolging van onze OER-aanbevelingen. In de periode van 2012 tot en met juni 2014 hebben we twee rapporten aan de minister voor BHOS gericht, met daarin acht aanbevelingen.

Aantal acties naar aanleiding van aanbevelingen

In het volgende figuur vergelijken we de mate waarin onze aanbevelingen worden of zijn opgevolgd door de minister voor BHOS met het rijksbrede gemiddelde.

Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking vergeleken met de totale rijksoverheid

Opvolging aanbevelingen (peilmoment juli 2014)

Opgave ministeries van Buitenlandse Zaken (BZ; aparte opgave voor BZ en Buitenlandse Handel en Ontwikkelings-samenwerking (BHOS)), van Veiligheid en Justitie (VenJ), van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK; aparte opgave voor BZK en Wonen en Rijksdienst (WenR)), van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), van Financiën, van Defensie, van Infrastructuur en Milieu (IenM), van Economische Zaken (EZ), van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS)

Effectiviteitsonderzoek bij de rijksoverheid (22 mei 2012)

Aanbeveling uit onderzoek van de Algemene Rekenkamer	Toezegging van bewindspersoon	Nawoord van Algemene Rekenkamer	Stand van zaken op aanbeveling
<p>Aan alle ministers</p> <p>Zorg voor goede basis voor beleidsdoorlichtingen en evalueer beleid op effectiviteit daarom conform Comptabiliteitswet.</p>	<p>Hoewel de minister deze aanbeveling onderschrijft gaat hij niet in op wat hij gaat doen om te zorgen voor een dekkende evaluatieprogrammering.</p>	<p>Wanneer pas bij het opstellen van een beleidsdoorlichting blijkt dat de effectiviteit van het beleid in kwestie niet of onvoldoende is onderzocht, staat de Tweede Kamer met lege handen.</p>	<p>BZ - actie is afgerond¹ BHOS - actie is afgerond² VenJ - actie is in uitvoering BZK - actie is afgerond³ WenR - actie is afgerond⁴ OCW - actie is in uitvoering Financiën - geen actie⁵ Defensie - actie is afgerond⁶ IenM - actie is afgerond⁷ EZ - actie is afgerond⁸ SZW - actie is afgerond⁹ VWS - actie is in uitvoering</p>

¹ Zie Memorie van Toelichting 2014 en de Evaluatieprogrammering (beschikbaar op www.rijksoverheid.nl). Memorie van Toelichting 2015 en de Evaluatieprogrammering 2015 is binnenkort beschikbaar.

² Zie reactie BZ.

³ BZK heeft in zowel de begroting voor 2014 als in de begroting voor 2015 een dekkende evaluatieprogrammering in de begroting opgenomen. Daar waar geen beleidsdoorlichting plaatsvindt is dit expliciet vermeld en beargumenteerd. Hiermee voldoet BZK aan de vereisten vanuit de Comptabiliteitswet.

⁴ Zie reactie BZK.

⁵ De uitgaven waarvan in het onderzoek van de Algemene Rekenkamer is geconstateerd dat deze niet op effectiviteit zijn geëvalueerd zijn, komen dan te vervallen op de begroting. Daarom is de toezegging niet meer relevant.

⁶ In de begroting 2014 is een dekkende programmering van beleidsdoorlichtingen.

⁷ In de Beleidsagenda 2014 van de Begroting is een dekkende programmering opgenomen.

⁸ In 2012 heeft de minister een dekkende programmering toegezegd en ook opgeleverd. In 2013 is deze basis in stand gehouden en geactualiseerd bij het jaarverslag 2012 en begroting 2013. Zie jaarverslag 2012 en evaluatiebijlage 2013.

⁹ Begroting SZW 2014 en evaluatieagenda's.

Aanbeveling uit onderzoek van de Algemene Rekenkamer	Toezegging van bewindspersoon	Nawoord van Algemene Rekenkamer	Stand van zaken op aanbeveling
<p>Aan alle ministers</p> <p>Verantwoord eventuele afwijkingen van het voorschrift uit de Comptabiliteitswet aan de Tweede Kamer.</p>	<p>De begroting is geen goede plek voor deze meer kwalitatieve informatie. Een dergelijke toelichting komt beter tot haar recht in de beleidsdoorlichting.</p>	<p>Het is zaak om op voorhand de Tweede Kamer duidelijk te maken op welke beleidsonderdelen de minister niet kan voldoen aan de wettelijke eis om de effectiviteit te evalueren. De internetbijlage 'Evaluatie- en Onderzoeksoverzicht' die ministers bij hun departementale jaarverslagen en begrotingen publiceren, biedt daar voor mogelijkheden. Als een minister de toelichting waarom bepaald beleid niet wordt geëvalueerd (alleen) in de beleidsdoorlichting wil opnemen, krijgt de Tweede Kamer pas na afloop van de beleidsdoorlichting inzicht in de mate waarin een minister zijn of haar beleid op effectiviteit heeft geëvalueerd en in de argumenten hiervoor.</p>	<p>BZ - actie is afgerond¹⁰</p> <p>BHOS - actie is afgerond¹¹</p> <p>VenJ - actie is in uitvoering</p> <p>BZK - actie is afgerond¹²</p> <p>WenR - actie is afgerond¹³</p> <p>OCW - actie is in uitvoering</p> <p>Financiën - actie is afgerond¹⁴</p> <p>Defensie - actie is afgerond¹⁵</p> <p>lenM - actie is afgerond¹⁶</p> <p>EZ - actie is in uitvoering</p> <p>SZW - actie is afgerond¹⁷</p> <p>VWS - actie is afgerond¹⁸</p>

¹⁰ Zie Memorie van Toelichting 2014 en de Evaluatieprogrammering (beschikbaar op www.rijksoverheid.nl). Memorie van Toelichting 2015 en de Evaluatieprogrammering 2015 is binnenkort beschikbaar.

¹¹ Zie reactie BZ.

¹² FEZ monitort standaard de voortgang van de beleidsdoorlichtingen. Indien blijkt dat een beleidsdoorlichting niet conform planning in 2014 kan worden afgerond, dan zal dit in een brief aan de Tweede Kamer worden vermeld.

¹³ Zie reactie BZK.

¹⁴ Financiën heeft een dekkende programmering. Mocht de praktijk om welke reden dan ook anders zijn, dan sluit het ministerie aan bij de toezegging.

¹⁵ In de begroting 2014 heeft Defensie de programmering van haar beleidsdoorlichtingen verantwoord: door de afwijkende indeling van de defensiebegroting (naar organisatieonderdelen i.p.v. beleidsartikelen) is de programmering van de beleidsdoorlichtingen gericht op de belangrijkste defensie-activiteiten.

¹⁶ De onderzoeksbijlage van de Begroting (overzicht evaluaties) kan door de leden van de Tweede Kamer worden benut om hierover vragen te stellen. lenM is gebonden aan kabinetslijn.

¹⁷ Wordt in Beleidsdoorlichting toegelicht en in de begroting van SZW onder beleidswijzigingen en bij de meerjarenprogrammering.

¹⁸ In de begroting 2014 is aangegeven waar geen beleidsdoorlichting plaats zal vinden en waarom.

Aanbeveling uit onderzoek van de Algemene Rekenkamer	Toezegging van bewindspersoon	Nawoord van Algemene Rekenkamer	Stand van zaken op aanbeveling
<p>Aan alle ministers</p> <p>Zorg voor betere beleidsdoorlichtingen: geef daarin aan voor welke beleidsonderdelen effectiviteitsmeting wel/niet mogelijk was en op welke beleidsuitgaven eventuele effectiviteitsuitspraken betrekking hebben.</p>	<p>In de nieuwe regelgeving waaraan wordt gewerkt zal de verplichting worden opgenomen om aan te geven op welk deel van een artikel de beleidsdoorlichting betrekking heeft en voor welke onderdelen van de beleidsdoorlichting effectiviteitsonderzoek beschikbaar is.</p>		<p>BZ - actie is afgerond¹⁹</p> <p>BHOS - actie is afgerond²⁰</p> <p>VenJ - actie is afgerond²¹</p> <p>BZK - actie is in uitvoering</p> <p>WenR - actie is in uitvoering</p> <p>OCW - geen actie²²</p> <p>Financiën - actie is afgerond²³</p> <p>Defensie - geen actie²⁴</p> <p>IenM - actie is afgerond²⁵</p> <p>EZ - actie is in uitvoering</p> <p>SZW - actie is afgerond²⁶</p> <p>VWS - geen actie²⁷</p>

¹⁹ Toekomstige beleidsdoorlichtingen worden conform RPE 2012 opgesteld.

²⁰ Zie reactie BZ.

²¹ Zie www.rijksoverheid.nl.

²² OCW ziet dit als een actie van Financiën.

²³ Financiën geeft in de begroting voor het dan komende begrotingsjaar aan op welk deel het betrekking heeft en ziet daarbij erop toe dat het artikel in zijn totaliteit wordt geëvalueerd conform de RPE.

²⁴ Volgens het ministerie wordt dit reeds gedaan.

²⁵ FMC is bezig om in gesprekken met directeuren het belang van deze actie te onderstrepen. FMC stimuleert het opstellen van de plannen van aanpak voor beleidsdoorlichtingen. FMC spreekt de directies aan op toereikendheid van evaluaties in het begrotingsoverzicht. Is gerealiseerd.

²⁶ Begroting SZW 2014.

²⁷ VWS ziet dit als een actie van Financiën.

<p>Aan de minister van Financiën</p> <p>Verbeter informatievoorziening over beleidsevaluaties aan de Tweede Kamer door verbetering van internetbijlage 'Evaluatie- en Onderzoeksoverzicht'.</p>	<p>De minister van Financiën doet diverse toezeggingen.</p>		<p>Financiën - actie is afgerond²⁸</p>
--	---	--	--

²⁸ De ontsluiting van informatie over evaluaties en specifiek de beleidsdoorlichtingen op www.rijksoverheid.nl en www.rijksbegroting.nl is veranderd.

Opvolging aanbevelingen (peilmoment augustus 2014)

Opgave ministeries van Buitenlandse Zaken (BZ; aparte opgave voor BZ en Buitenlandse Handel en Ontwikkelings-samenwerking (BHOS)), van Veiligheid en Justitie (VenJ), van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK; aparte opgave voor BZK en Wonen en Rijksdienst (WenR)), van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), van Financiën, van Defensie, van Infrastructuur en Milieu (IenM), van Economische Zaken (EZ), van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS)

Effectiviteitsonderzoek bij de rijksoverheid; vervolgonderzoek (27 juni 2013)

Aanbeveling uit onderzoek van de Algemene Rekenkamer	Toezegging van bewindspersoon	Nawoord van Algemene Rekenkamer	Stand van zaken op aanbeveling
Aan alle ministers Verantwoord eventuele afwijkingen van het voorschrift uit de Comptabiliteitswet aan de Tweede Kamer.	In beleidsdoorlichtingen zullen ministers aangeven welke evaluaties er zijn op beleidsonderdelen. Ook zullen beleidsdoorlichtingen duidelijk maken welke delen van beleid niet op effectiviteit zijn onderzocht en waarom.	Meer inzicht in beleidseffectiviteit is dringend gewenst. Het is noodzakelijk te weten welke de meest en welke de minst effectieve overheids-interventies zijn. Wij krijgen niet de indruk dat met de voorgestelde werkwijze beleidsevaluatie-als-bestuurlijk- hulpmiddel-bij-besluitvorming de noodzakelijke impuls krijgt.	BZ - actie is afgerond ¹ BHOS - actie is afgerond ² VenJ - actie is afgerond ³ BZK - actie is afgerond ⁴ WenR - actie is afgerond ⁵ OCW - actie is in uitvoering Financiën - geen actie ⁶ Defensie - actie is afgerond ⁷ IenM - actie is afgerond ⁸ EZ - actie gepland op basis van besluit ⁹ SZW - actie is afgerond ¹⁰ VWS - actie is in uitvoering

¹ Zie reactie BHOS.

² Zie Memorie van Toelichting op de begroting 2015 en de Evaluatieprogrammering (binnenkort beschikbaar op www.rijksoverheid.nl). Het Jaarverslag 2014 is beschikbaar www.rijksoverheid.nl.

³ Het plan van aanpak van elke doorlichting moet vanaf de tweede helft van 2013 door Financiën en door FEZ worden goedgekeurd. Daarbij wordt onder meer gekeken naar de reikwijdte van het onderzoek en of de RPE 2013 juist wordt toegepast.

⁴ FEZ monitort standaard de voortgang van de beleidsdoorlichtingen. Indien blijkt dat een beleidsdoorlichting niet conform planning in 2014 kan worden afgerond, dan zal dit in een brief aan de Tweede Kamer worden vermeld. Als slechts een gedeeltelijke beleidsdoorlichting van een artikelonderdeel plaatsvindt, dan is dit in de beleidsagenda van zowel de begroting van 2014 als die van 2015 expliciet vermeld en van een toelichting voorzien. Hierbij is ook aangegeven wanneer het overige gedeelte van het artikelonderdeel wordt geëvalueerd. Ook in de beleidsdoorlichtingen zelf, die naar de Tweede Kamer worden gestuurd, wordt helder verwoord wat binnen en buiten de scope van het onderzoek valt.

⁵ Zie reactie BZK.

⁶ Volgens het ministerie wordt dit reeds gedaan.

⁷ Op 16 juli 2014 is de beleidsdoorlichting Kwetsbare scheepvaart nabij Somalië naar de Tweede Kamer gestuurd. Hierin wordt een overzicht gepresenteerd van alle gebruikte (interne) evaluatiedocumenten.

⁸ Het ministerie programmeert in de begroting en verantwoordt in het jaarverslag conform de eisen in de Rijksbegrotingsvoorschriften. Besluit Bestuursraad in 2013.

⁹ Komende beleidsdoorlichtingen zullen inzicht geven in welke instrumenten wel en niet zijn geëvalueerd. Daarmee wordt volgens het Ministerie van EZ voldaan aan het voorschrift uit de comptabiliteitswet om alles te evalueren, dan wel te motiveren waarom niet geëvalueerd wordt.

¹⁰ Dit wordt in de beleidsdoorlichtingen in de begroting van SZW onder de beleidswijzigingen per artikel en bij de meerjarenplanning beleidsdoorlichtingen toegelicht.

Aanbeveling uit onderzoek van de Algemene Rekenkamer	Toezegging van bewindspersoon	Nawoord van Algemene Rekenkamer	Stand van zaken op aanbeveling
<p>Aan alle ministers</p> <p>Houd het overzicht van de mate waarin beleid is afgedekt met effectiviteitsonderzoek actueel, inclusief verklaringen voor het ontbreken van effectiviteitsonderzoek actueel.</p>	<p>De minister van Financiën doet geen specifieke toezeggingen. Wel zegt hij dat de begrotingen en jaarverslagen vanaf 2013 een goed en volledig beeld zullen geven van geplande en afgeronde onderzoeken.</p>	<p>Ook de mogelijkheden van 'open data', bij uitstek geschikt voor inhoudelijke ondersteuning van beleidsevaluatie, worden karig benut in plaats van ruimhartig omarmd. Dit is een gemiste kans in deze tijd van schaarste.</p>	<p>BZ - actie is afgerond¹¹ BHOS - actie is afgerond¹² VenJ - geen actie¹³ BZK - actie is in uitvoering WenR - actie is in uitvoering OCW - actie is in uitvoering Financiën - geen actie¹⁴ Defensie - actie is in uitvoering lenM - actie is afgerond¹⁵ EZ - actie is afgerond¹⁶ SZW - actie is afgerond¹⁷ VWS - actie is afgerond¹⁸</p>

¹¹ Zie de Evaluatieprogrammering (beschikbaar op www.rijksoverheid.nl). Naast de inhoud van toekomstige beleidsdoorlichtingen, verschaffen de interne versies van de evaluatie-programmering hier eveneens inzicht in (beschikbaar op www.rijksoverheid.nl).

¹² Zie reactie BZ.

¹³ De bewindspersoon heeft geen toezegging gedaan.

¹⁴ Volgens het ministerie wordt dit reeds gedaan.

¹⁵ Programmering via begroting en publicatie bij realisatie op <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/evaluaties-van-beleid/evaluaties/evalueren-bij-infrastructuur-en-milieu>.

¹⁶ In 2012 heeft de minister van Economische Zaken een dekkende programmering toegezegd en ook opgeleverd. In 2013 is deze basis in stand gehouden en geactualiseerd bij het jaarverslag 2012 en begroting 2013. Zie jaarverslag 2012 en evaluatiebijlage 2013.

¹⁷ Dit wordt in de beleidsdoorlichtingen in de begroting van SZW onder de beleidswijzigingen per artikel en bij de meerjarenplanning beleidsdoorlichtingen toegelicht.

¹⁸ De begroting en jaarverslag zijn/worden conform de Rijksbegrotingsvoorschriften opgesteld.

<p>Aan alle ministers</p> <p>Verantwoord door middel van bovengenoemd overzicht aan de Tweede Kamer over de mate waarin wordt voldaan aan evaluatieplicht uit de Comptabiliteitswet.</p>			<p>BZ - actie is afgerond¹⁹ BHOS - actie is afgerond²⁰ VenJ - geen actie²¹ BZK - actie is afgerond²² WenR - actie is afgerond²³ OCW - geen actie²⁴ Financiën - geen actie²⁵ Defensie - actie is afgerond²⁶ lenM - actie is afgerond²⁷ EZ - actie is afgerond²⁸ SZW - actie is afgerond²⁹ VWS - geen actie³⁰</p>
---	--	--	--

¹⁹ Mate van dekking blijkt uit de tabellen van de Memorie van Toelichting op de begroting 2015.

²⁰ Mate van dekking blijkt uit de tabellen van de Memorie van Toelichting op de begroting 2015.

²¹ De bewindspersoon heeft geen toezegging gedaan.

²² Aan de evaluatieplicht uit de Comptabiliteitswet wordt voldaan. Zie hiervoor begroting BZK 2015.

²³ Aan de evaluatieplicht uit de Comptabiliteitswet wordt voldaan. Zie hiervoor begroting WenR 2015.

²⁴ De bewindspersoon heeft geen toezegging gedaan.

²⁵ Volgens het ministerie wordt dit reeds gedaan.

²⁶ De afwijkende indeling van de Defensiebegroting (naar organisatieonderdelen in plaats van beleidsartikelen) maakt dat beleidsthema's het aangrijpingspunt vormen van beleidsdoorlichtingen. Beleidsthema's kunnen uitgaven uit meerdere artikelen bevatten. De beleidsdoorlichtingen van alle beleidsthema's dekken alle artikelen in zijn geheel.

²⁷ Programmering via begroting en publicatie bij realisatie op <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/evaluaties-van-beleid/evaluaties/evalueren-bij-infrastructuur-en-milieu>.

²⁸ Bij de evaluatieplanning wordt gestreefd naar een dekkende programmering. Afwijkingen van de evaluatieplicht worden in de beleidsdoorlichting toegelicht en zo mogelijk (bij afzien van geplande evaluatie voordat het onderzoek is begonnen) in de evaluatieplanning.

²⁹ Dit wordt in de beleidsdoorlichtingen, in de begroting van SZW onder de beleidswijzigingen per artikel en bij de meerjarenplanning beleidsdoorlichtingen toegelicht. Zie ook Jaarverslag SZW 2013: Bijlage 3 Afgerond evaluatie- en overig onderzoek.

³⁰ De bewindspersoon heeft geen toezegging gedaan.

Aanbeveling uit onderzoek van de Algemene Rekenkamer	Toezegging van bewindspersoon	Nawoord van Algemene Rekenkamer	Stand van zaken op aanbeveling
<p>Aan alle ministers</p> <p>Meld resultaten van deugdelijk effectiviteitsonderzoek van derden aan de Tweede Kamer.</p>	<p>De minister van Financiën doet geen concrete toezeggingen. De minister erkent wel in algemene zin dat onderzoeksresultaten van derden aan Tweede Kamer moeten worden gemeld.</p>		<p>BZ - geen actie³¹</p> <p>BHOS - geen actie³²</p> <p>VenJ - geen actie³³</p> <p>BZK - actie is afgerond³⁴</p> <p>WenR - actie is afgerond³⁵</p> <p>OCW - geen actie³⁶</p> <p>Financiën - geen actie³⁷</p> <p>Defensie - actie is afgerond³⁸</p> <p>IenM - geen actie³⁹</p> <p>EZ - actie is afgerond⁴⁰</p> <p>SZW - actie is afgerond⁴¹</p> <p>VWS - geen actie⁴²</p>

³¹ De bewindspersoon heeft geen toezegging gedaan.

³² De bewindspersoon heeft geen toezegging gedaan.

³³ De bewindspersoon heeft geen toezegging gedaan.

³⁴ Het is inmiddels gangbare praktijk, dat deugdelijke effectiviteitsonderzoeken van derden naar de Tweede Kamer worden verstuurd.

³⁵ Zie reactie BZK.

³⁶ De bewindspersoon heeft geen toezegging gedaan.

³⁷ De bewindspersoon heeft geen toezegging gedaan.

³⁸ Effectiviteitsonderzoeken van derden zullen ook in de beleidsdoorlichting worden gebruikt. Zie ook de eerste aanbeveling.

³⁹ De bewindspersoon heeft geen toezegging gedaan.

⁴⁰ Deugdelijke evaluaties van derden die betrokken worden bij evaluatieonderzoek worden waar relevant gemeld worden aan de Tweede Kamer.

⁴¹ Jaarverslag SZW 2013: Bijlage 3 Afgerond evaluatie- en overig onderzoek.

⁴² De bewindspersoon heeft geen toezegging gedaan.

<p>Aan alle ministers</p> <p>Verbeter de digitale informatievoorziening over beleid.</p>	<p>In het 'Evaluatie- en Onderzoeks-overzicht' zijn sinds de introductie van Verantwoord Begroten per departement online alle aan begrotingen gerelateerde onderzoeksrapporten terug te vinden.</p>		<p>BZ - actie is afgerond⁴³</p> <p>BHOS - actie is afgerond⁴⁴</p> <p>VenJ - geen actie⁴⁵</p> <p>BZK - actie is in uitvoering</p> <p>WenR - actie is in uitvoering</p> <p>OCW - actie is afgerond⁴⁶</p> <p>Financiën - actie is in uitvoering</p> <p>Defensie - geen actie⁴⁷</p> <p>IenM - actie is afgerond⁴⁸</p> <p>EZ - actie is afgerond⁴⁹</p> <p>SZW - actie is afgerond⁵⁰</p> <p>VWS - actie is afgerond⁵¹</p>
---	---	--	--

⁴³ Alle rapporten worden gepubliceerd op www.rijksoverheid.nl.

⁴⁴ Zie reactie BZ.

⁴⁵ De bewindspersoon heeft geen toezegging gedaan.

⁴⁶ Begroting OCW 2014.

⁴⁷ Dit is een actie voor het Ministerie van Financiën.

⁴⁸ Evaluaties worden gepubliceerd op <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/evaluaties-van-beleid/evaluaties/evalueren-bij-infrastructuur-en-milieu>.

⁴⁹ Het Ministerie van EZ verwijst naar de toezegging.

⁵⁰ Jaarverslag SZW 2013: Bijlage 3 Afgerond evaluatie- en overig onderzoek.

⁵¹ De begroting is conform de Rijksbegrotingsvoorschriften opgesteld.